

เอกสารอ้างอิง

- กชกร ชินวงศ์ และเบศรสุดา สิทธิสินติกุล. (2546). กระบวนการสู่ความเป็นไท ปลดพันธนาการ"หนี้สิน" ในแบบฉบับบ้านสามขา. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- กรณีการ์ สุระเกษม และสุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2548). โครงการวิจัย กระบวนการเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชนในการพึ่งตนเอง. กรุงเทพฯ: ศูนย์บริการวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2540). องค์การชุมชน กลไกเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคม. ชอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นันทิยา นุตานุวัตร และณรงค์ นุตานุวัตร. (2546). การพัฒนาองค์กรชุมชน. อุบลราชธานี: คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- วอลเดน เบลโล เชียร์, คีนิงแฮม และลี เค็ง, เปอร์. (2543). แปลโดยสุรบุร รงศิลา. โศกนาฏกรรมสยาม : การพัฒนาและการแตกหลายของสังคมไทย สมัยใหม่. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกลบอลคิมทอง.
- เสรี พงศ์พิศ. (2548). การเรียนรู้สู่การทำแผนงานและสร้างเครือข่ายเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน : แผนแม่บทชุมชนสู่วิสัยทัศน์ชุมชน. กรุงเทพฯ: สำนักวิจัยและบริหารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี.

ถอดบทเรียน

กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน ในการเสริมสร้างสุขแก่เด็กและชุมชน ณ ตำบลกาบเชิง อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์

เชมณัฐ อินทรสุวรรณ และคณะ

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมาย 1. เพื่อวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ การจัดการความรู้ของชุมชนในการเสริมสร้างสุขแก่เด็กและชุมชน 2. เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์เงื่อนไข ปัจจัยที่เกี่ยวข้องที่นำไปสู่การจัดการความรู้ของชุมชน และ 3. ประมวลข้อเสนอนโยบายในการจัดการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน ณ ตำบลกาบเชิง อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ วิจัยวิจัยใช้การศึกษาจากเอกสาร การถอดบทเรียนผ่านการสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์เชิงลึก

ผลจากการศึกษาพบว่า การเสริมสร้างสุขแก่เด็กและชุมชนเน้นกระบวนการเรียนรู้ การจัดการความรู้ของชุมชนผ่านการจัดเวทีแลกเปลี่ยนรูปแบบต่างๆ และการจัดกิจกรรมอย่างมีส่วนร่วมโดยสร้างให้มีเป้าหมายร่วมกัน ปัจจัยที่เกี่ยวข้องนำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการความรู้ของชุมชน ได้แก่ ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนที่มีศักยภาพและพึ่งตนเองได้ โดยเฉพาะด้านการบริหารจัดการของทีมทำงาน การสร้างการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน และการประสานภาคีเครือข่ายภาคประชาสังคม

สรุปว่าองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ในการปฏิบัติจริงของชุมชนสามารถพัฒนาพลังภาคีให้เป็นกลไกขับเคลื่อนการทำงานสู่การแก้ไขปัญหาและสร้างสุขภาวะให้แก่เด็กและชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรมอีกทั้งยังก่อให้เกิดการขยายผลไปสู่ชุมชนอื่นข้างเคียงอีกด้วย

Abstract

This research aimed 1. to analyse the learning process and knowledge management of promoting community and children' happiness. 2. to analyse and synthesize the factor to bring the knowledge management of community and 3. to codify the policy suggestion of the learning and knowledge management at Khapcheng District, Surrin Province. Research methodology includes documentaries, lesson distilled interview and focus group.

The results revealed that the promotion of community and children' happiness focus on the learning process and knowledge management through sharing the opinion stages and the participation activities in order to create their target together. Moreover, the factors that lead to the success of knowledge management, were the potential of strength and sufficiency of the community organizations, specially the administrative management of teamwork; participated creation of people and also coordinated network of the civil society.

In conclusion, the knowledge from direct experience of the learning practice within the community result the thought towards community organizing about solving problem and creating the Happiness of community and children, it also to extended this knowledge to other communities.

ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย

กระแสของการพัฒนาที่ผ่านมานั้นสร้างความมั่งคั่งและความทันสมัยตามแบบฉบับวัฒนธรรมตะวันตกอย่างเร่งรัดจนขาดการละเลยหรือมองข้ามการพัฒนาจิตใจอันเป็นภูมิคุ้มกันภายในที่สำคัญ ทำให้ประชาชนส่วนหนึ่งต่างมุ่งแสวงหาผลประโยชน์หรือผลกำไร "ตัวเงิน" เป็นหลัก โดยมักไม่สนใจหรือคำนึงถึงผลกระทบที่มีต่อสังคม จึงส่งผลให้เด็กและเยาวชนขาดภูมิคุ้มกันและกลายเป็นเหยื่อทางการค้าในสังคมยุคบริโภคนิยมที่เต็มไปด้วยสิ่งยั่วยุอ้อมเหมายมากมายผ่านสื่อในรูปแบบต่างๆ ทั้งเรื่องเพศและความรุนแรง นอกจากนี้ค่าของเงินยังมีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะการแข่งขันสร้างฐานะเพื่อความมั่งคั่งร่ำรวย ทำให้ประชาชนส่วนหนึ่งต้องดิ้นรนดิ้นรนทั้งในระบบและนอกระบบ

เพื่อขยายทุนเพิ่มผลผลิต แต่เมื่อประสบภาวะขาดทุนจึงต้องเผชิญกับปัญหาหนี้สินล้นพ้นตัว ประกอบกับความจำเป็นทางเศรษฐกิจที่ต้องดิ้นรนทำมาหาเลี้ยงชีพทำให้สมาชิกบางคนต้องออกไปรับจ้างขายแรงงานในเมืองหรือต่างประเทศ และฝากบุตรหลานให้ปู่ย่าตายายเลี้ยงดู ครอบครัวจึงมีเวลาให้กันน้อยลงทุกทีและแทบไม่มีเวลาในการอบรมสั่งสอนหรือเอาใจใส่ดูแลบุตรหลานอย่างใกล้ชิด เด็กและเยาวชนจำนวนมากจึงต้องกลายเป็นเด็กกำพร้าและขาดความอบอุ่นในครอบครัว โดยพบว่าส่วนหนึ่งไม่มีสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจและมีก้นขาทางออกในทางที่ไม่เหมาะสม รวมทั้งเสี่ยงต่อการถูกชักจูงไปในทางที่ผิด เช่น การหนีเรียน การลักขโมย การมีบุตรก่อนถึงวัยอันควร การติดยาเสพติดและปัญหาอื่นๆ ตามมาอีกมากมาย

จากสถานการณ์ดังกล่าวคือยากจะละเลยเป็นสภาพปัญหาสังคมที่ขยายวงกว้างและรุนแรงเพิ่มขึ้นตามลำดับ เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในพื้นที่ตำบลกาบเชิง อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ กลุ่มผู้นำชุมชนของหมู่บ้านได้รับรู้และเห็นการเปลี่ยนแปลงมาตลอด โดยเฉพาะคณะครูอาจารย์จากโรงเรียนกาบเชิงมิตรภาพที่ 190 รวมถึงแกนนำและนักพัฒนาท้องถิ่น ตลอดจนส่วนราชการอื่นๆ จึงได้นำเสนอปัญหาเด็กและเยาวชนนี้เข้าสู่เวทีประชาคม เพื่อร่วมกันระดมความคิดเห็นที่เกิดขึ้นกับนักเรียนจากชุมชน 9 หมู่บ้านในเขตบริการของโรงเรียนกาบเชิงมิตรภาพฯ

ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาของการเริ่มต้นรวมตัวคนที่มีใจรักเสียสละทำงานอาสาสมัครเพื่อสังคมจากภาคส่วนต่างๆ โดยคณะทำงานเหล่านี้ต่างก็มีภารกิจหน้าที่ประจำด้านกิจกรรมพัฒนาของตนเองอยู่บ้างแล้วและมักต้องมีการประสานงานและทำงานร่วมกันอยู่เสมอๆ เช่น งานรณรงค์ป้องกันกำจัดไข้เลือดออก งานที่กำตำบลงานรวมพลังพัฒนาหมู่บ้าน งานบุญประเพณีต่างๆ และจากความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้เอง จึงทำให้เกิดเป็นความคุ้นเคยและผูกพันอันมีมิตรกับฝ่ายต่างๆ มาโดยตลอด ดังนั้นจากข้อมูลปัญหาของเด็กและเยาวชนที่ได้จากเวทีประชาคมข้างต้น จึงนำมาสู่การปรึกษาหารือร่วมกันและดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง ทั้งนี้ผลจากการดำเนินงานเพื่อแก้ปัญหาอย่างต่อเนื่องทั้งในกิจกรรมพัฒนาเด็ก 9 หมู่บ้าน และพัฒนากระบวนการทำงานโดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น คณะทำงานจึงได้จัดทำโครงการสรุปบทเรียนและเสริมสร้างกระบวนการ "สร้างสุขแก่เด็กและชุมชน" เพื่อประเมินความสุขของเด็กและชุมชนว่ามีตัวชี้วัดอะไรที่ส่งเสริมให้ชุมชนมีความสุขและมีกิจกรรมใดบ้างที่ส่งผลต่อการเสริมสร้างความสุขให้กับเด็กและชุมชน เพื่อจะนำผลการศึกษาไปวางแผนพัฒนาอย่างเหมาะสมในอนาคตต่อไป

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาเปรียบเทียบดังกล่าวเป็นการทบทวนบทเรียนการทำงานของผู้เกี่ยวข้องในกระบวนการเท่านั้น แต่ยังไม่ได้มีการค้นหาความรู้ที่เพิ่มขึ้นใหม่จากการปฏิบัติงาน โดยเฉพาะ กระบวนการเรียนรู้ และการจัดการความรู้ของชุมชนในการเสริมสร้างสุขแก่เด็กและชุมชน ในด้าน "องค์กรชุมชนพึ่งตนเอง" จึงต้องใช้การวิเคราะห์เชิงลึกผ่าน การถอดบทเรียน (Lesson distilled) เพื่อกระตุ้นให้ผู้ร่วมถอดบทเรียนได้วิเคราะห์สาเหตุของความสำเร็จและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการปฏิบัติงาน กล่าวคือ ศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขที่นำไปสู่ผลของการดำเนินโครงการว่าอะไรคือสิ่งที่ได้อยู่แล้ว หรือควรนำบทเรียนที่เรียนรู้จากการปฏิบัติงานกลับไปวางแผนพัฒนาเพื่อให้การปฏิบัติงานครั้งต่อไปมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันก็ศึกษาว่าอะไรคือสิ่งที่ยังบกพร่องเป็นจุดอ่อน และควรแก้ให้หรือไม่ หรือควรหาแนวทางพัฒนาปรับปรุงอย่างไร

นอกจากนี้สิ่งสำคัญที่จะได้จากการถอดบทเรียน คือ การสร้างองค์ความรู้จากบทเรียนที่ดี โดยผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อสังเคราะห์ความรู้ออกมาจากบทเรียนที่มีอยู่และนำไปใช้ประโยชน์ให้ประสบความสำเร็จต่อไปในอนาคต (Best Practice) ดังนั้นจากสาระสำคัญดังกล่าวข้างต้น จึงนำไปสู่โจทย์การวิจัยเพื่อการถอดบทเรียนและสังเคราะห์องค์ความรู้ที่สำคัญ 3 ประการคือ 1. ชุมชนมีกระบวนการวิธีการ เทคนิคและเครื่องมือในการเรียนรู้และการจัดการความรู้เพื่อเป้าหมายความสุขของเด็กและชุมชนอย่างไร 2. การเรียนรู้และการจัดการความรู้มีความสัมพันธ์กับการสร้างตัวชี้วัดหรือเป้าหมายความสุขของชุมชนได้อย่างไร มีเงื่อนไข ปัจจัยและบริบทใดบ้างที่เกี่ยวข้องนำไปสู่การจัดการความรู้ของชุมชน และ 3. บทบาทของกลไกและภาคีที่เกี่ยวข้องมีผลต่อการดำเนินงานและการขยายผล การเรียนรู้และการจัดการความรู้อย่างไร โดยเฉพาะการถอดบทเรียนในประเด็นเกี่ยวกับ "องค์กรชุมชนพึ่งตนเอง" ที่สามารถบริหารจัดการทีมและการประสานความร่วมมือทั้งในส่วนของภาคประชาชน และภาคีเครือข่ายภาคประชาสังคมเพื่อพัฒนาไปสู่การเสริมสร้างความสุขแก่ชุมชนได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

โครงการวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสุขภาพ (สสส.) เพื่อส่งเสริมให้เกิดนวัตกรรมการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ ที่จะทำให้เกิดสุขภาวะและการสร้างสรรค์ชุมชน

แห่งการเรียนรู้ในพื้นที่รูปธรรม ซึ่งผลจากการดำเนินงานโครงการต่างๆ ก่อให้เกิดการเรียนรู้และการจัดการเรียนรู้ในหลายรูปแบบและหลายระดับ จึงนำมาสู่การถอดบทเรียน สังเคราะห์ความรู้เชิงประเด็นในด้าน "องค์กรชุมชนพึ่งตนเอง" อันจะเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนและภาคีเครือข่ายการพัฒนาได้ทบทวนและประเมินตนเอง ว่าการดำเนินกิจกรรมการต่าง ๆ นั้นเป็นการเรียนรู้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงชุมชนในมิติของความสุขและมีการจัดการความรู้ได้อย่างไร ด้วยกระบวนการอะไร ภายใต้เงื่อนไขและบริบทใด โดยกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

1. เพื่อวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ การจัดการความรู้ของชุมชนในการเสริมสร้างสุขแก่เด็กและชุมชน
2. เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์เงื่อนไข ปัจจัยที่เกี่ยวข้องที่นำไปสู่การจัดการความรู้ของชุมชน
3. ประมวลข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการจัดการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาความเป็นมาของโครงการ กระบวนการดำเนินงาน และผลลัพธ์เมื่อสิ้นสุดโครงการ ตลอดจนเน้นกิจกรรมหลักสำคัญของโครงการ โดยเฉพาะกระบวนการเรียนรู้ และการจัดการความรู้ของชุมชนในการเสริมสร้างสุขแก่เด็กและชุมชน โดยผ่านวิธีการถอดบทเรียน ดังต่อไปนี้

1. ที่มา หลักการ เหตุผลของโครงการ
2. ปรัชญาและกรอบแนวคิดในการเรียนรู้จากฐานของโครงการ
3. วิธีการ เทคนิคและเครื่องมือในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้
4. บทบาทของกลไก และภาคี ที่เกี่ยวข้อง
5. การเรียนรู้
 - 5.1 ใครเรียนรู้ เรียนรู้เรื่องอะไร
 - 5.2 ผลการเรียนรู้ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม
 - 5.3 เพื่อการทบทวนและประเมินเป้าหมายโครงการ
6. การขยายผลกระบวนการเรียนรู้สู่สังคม
 - 6.1 กลยุทธ์การขยายผล
 - 6.2 กลไกและภาคีในการดำเนินงาน

ขอบเขตด้านพื้นที่ พื้นที่เป้าหมาย คือ โรงเรียนกาบเชิงมิตรภาพที่ 190 (เปิดทำการสอน 3 ระดับชั้น คือ อนุบาล ประถมศึกษาและมัธยมศึกษา) มีเขตบริการครอบคลุม 9 หมู่บ้าน ในตำบลกาบเชิง อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยฉบับนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อถอดบทเรียนกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน กำหนดลำดับขั้นตอนและวิธีการศึกษาวิจัย ดังต่อไปนี้

1. ศึกษาจากเอกสาร รายงานการดำเนินงาน ชุดความรู้ ที่มีการบันทึกในลักษณะต่างๆ จากโครงการ และบททวนวรรณกรรมหรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดสาระสำคัญของกระบวนการและชุดความรู้จากเอกสารทั้งหมด
2. เก็บรวบรวมข้อมูลจากพื้นที่เป้าหมาย โดยวิธีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (intersubjectivity) และร่วมวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ผ่านการจัดกลุ่มสนทนาและสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้ร่วมดำเนินงาน นักวิชาการและนักวิจัยท้องถิ่น และผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ
3. วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการสัมภาษณ์เชิงลึกข้างต้น เพื่อกำหนดโครงสร้างและประเด็นที่มีความสำคัญในระดับโครงการ รวมทั้งประเด็นที่ศึกษาเพิ่มเติมจากพื้นที่เพื่อสังเคราะห์การจัดการเรียนรู้ของชุมชน
4. จัดเวทีวิจัยระหว่างกลุ่มเป้าหมายและผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการเพื่อประมวลผลข้อมูล วิเคราะห์ สังเคราะห์ระหว่างนักวิจัยและผู้ทรงคุณวุฒิ
5. นำข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์ สังเคราะห์ตามประเด็นศึกษา เข้าร่วมเวทีกลุ่มสนทนา เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนักวิจัยและผู้ทรงคุณวุฒิ
6. ประมวลผลข้อมูล วิเคราะห์ สังเคราะห์ ความรู้ภาพรวมประเด็นที่ศึกษา
7. จัดทำรายงานวิจัยสังเคราะห์ภาพรวมและพัฒนาชุดความรู้ โดยสะท้อนข้อมูลให้กับชุมชนท้องถิ่นและผู้ที่เกี่ยวข้องในโครงการ
8. เขียนรายงานสรุปผลการวิจัยจากการถอดบทเรียนสังเคราะห์ภาพรวมและข้อเสนอแนะ โดยการนำเสนอพรณณาเชิงวิเคราะห์

คำสำคัญ

การถอดบทเรียน (Lesson distilled) คือ การทบทวนหรือสรุปประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมาเพื่อให้เห็นถึงรายละเอียดของเหตุปัจจัยทั้งภายในและภายนอก ซึ่งทำให้เกิดผลในปัจจุบันทั้งที่สำเร็จหรือล้มเหลว หรือเป็นการสืบค้นความรู้จากการปฏิบัติงานโดยวิธีการสกัดความรู้และประสบการณ์ที่ฝังลึกจากกลุ่มเป้าหมายที่ได้ร่วมการปฏิบัติงาน และความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นระหว่างการปฏิบัติงานเพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงการปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย และเผยแพร่ศึกษาเรียนรู้ได้ต่อไป (รัตนา ดวงแก้ว, 2548)

กระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) หมายถึง การดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนหรือการใช้วิธีการในรูปแบบต่างๆ เพื่อช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ ผ่านกระบวนการคิด วิเคราะห์ และการแก้ปัญหาหรือการปฏิบัติจริง โดยผลลัพธ์ที่เกิดจากการเรียนรู้ หรือ "ผลการเรียนรู้" (Learning Outcome) ได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจ ความสามารถ ทักษะต่างๆ รวมทั้งความรู้สึกรหรือเจตคติ ซึ่งสามารถก่อให้เกิดการให้คุณค่าหรือวิธีคิดแบบใหม่ที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมได้

การจัดการความรู้ (Knowledge management) หมายถึง เป็นการรวบรวมการจัดระบบ การจัดเก็บและการเข้าถึงข้อมูล เพื่อสร้างเป็นความรู้ ช่วยเพิ่มพลังในการจัดการความรู้ โดยการจัดการความรู้ เกี่ยวข้องกับการแบ่งปันความรู้ (Knowledge sharing) (วิจารณ์ พานิช, 2546)

การเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน เป็นไปเพื่อแก้ปัญหาและเสริมสร้างความสุข จึงกล่าวได้ว่าชุมชนนำความรู้ไปปฏิบัติ และสร้างความรู้จากการปฏิบัติด้วยการจัดการความรู้ ถือเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการแสวงหา การยกระดับ การพัฒนาและการประยุกต์ใช้ความรู้ เป็นเครื่องมือที่เพิ่มมูลค่าขององค์กรชุมชนที่มีการเรียนรู้ การจัดการความรู้ประกอบด้วยกิจกรรมและกระบวนการต่างๆ เช่น การรวบรวมความรู้ การจัดทำหมวดหมู่ การจัดเก็บ การสื่อสารเพื่อถ่ายทอดความรู้ การจัดการกิจกรรมและกระบวนการเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อยกระดับความรู้ และการเรียนรู้จากการใช้ความรู้ (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2550)

ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงผลการปฏิบัติงานที่ทำได้เป็นอย่างดี (Best Practice) ในการเสริมสร้างความสุขให้แก่เด็กและชุมชน เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติและพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

2. ประชาชนมีกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนที่นำไปสู่การเสริมสร้างความสุขให้แก่เด็กและชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน รวมทั้งสามารถนำไปเป็นบทเรียนขยายผลเผยแพร่ต่อไปเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

3. ต้องค้นหาความรู้ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ในการปฏิบัติจริงของชุมชนและสามารถพัฒนาผลงาภาคีให้เป็นกลไกขับเคลื่อนนำไปสู่การสนับสนุนเชิงนโยบายด้านการสร้างตัวชี้วัดสุขภาพวะของชุมชนให้บังเกิดผลเป็นรูปธรรม

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

จากการถอดบทเรียนเพื่อสรุปประเด็นการเรียนรู้ด้าน "องค์กรชุมชนพึ่งตนเอง" นี้พบว่า ผลการปฏิบัติงานที่ทำได้เป็นอย่างดีคือ บทบาทของกลไกและภาคีที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการบริหารจัดการของทีมทำงาน การสร้างการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน และการประสานภาคีเครือข่ายภาคประชาสังคม ซึ่งมีผลต่อความสำเร็จในการปฏิบัติงานเพื่อเสริมสร้างความสุขให้แก่เด็กและชุมชน โดยผู้ร่วมถอดบทเรียนได้นำหลักการของ "แนวคิดประชาสังคม" ที่มุ่งเน้นการรวมคนให้มาร่วมคิด ร่วมทำด้วยใจรักและความสามัคคี โดยต่างก็มีเป้าหมายร่วมกัน คือความสุขของเด็กและชุมชน จึงต่างก็เต็มใจอาสาช่วยเหลือกัน และมองกันในแง่ดี สามารถดีเพื่อก่อและแลกเปลี่ยนกันได้อย่างสร้างสรรค์เพื่อก้าวไปสู่การแก้ไขปัญหาลและเกิดผลการปฏิบัติที่ดีร่วมกันของชุมชน ดังนั้นการเกิดขึ้นของกลุ่มที่เรียกตนเองว่า "กลุ่มพันธมิตร" นี้จึงเป็นการรวมตัวของผู้คนที่หลากหลายมาร่วมกันแก้ไขปัญหาลเด็ก โดยมีผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน ครู เจ้าหน้าที่รัฐเข้ามีส่วนร่วมคิดร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมกันทำงานและร่วมกันสรุปบทเรียน จนกระทั่งทำให้ปัญหาเด็กและเยาวชนลดลงได้ อีกทั้งยังเชื่อมโยงไปสู่การจัดระเบียบและสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีให้กับชุมชน ซึ่งก่อให้เกิดการขยายผลไปสู่พื้นที่ชุมชนท้องถิ่นข้างเคียงอีกด้วย จึงถือเป็นการแบ่งปันความรู้ (Knowledge sharing) และสามารถนำไปปฏิบัติซ้ำจนเกิดความรู้ชุดใหม่อันจะช่วยให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ได้อย่างต่อเนื่องไม่สิ้นสุด

ดังนั้นก่อนที่จะเข้าสู่การถอดบทเรียนเพื่อค้นหาความรู้เดิมและความรู้ใหม่ที่ถูกรสร้างขึ้นมาเพื่อนำไปขยายผลแบ่งปันให้องคเษยเกิดเป็นความรู้ใหม่ต่อไปได้นั้น ต้องเริ่มต้นจากการสรุปบทเรียนแลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกันโดยให้ผู้เข้าร่วมถอดบทเรียนได้ทบทวนถึงความเป็นมาและจุดมุ่งหมายของการทำโครงการว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร มีสาเหตุแรงจูงใจใดในการรวมตัวกันอย่างไร และความคาดหวังหรือ

เป้าหมายร่วมกันของโครงการที่ต้องการให้สำเร็จคืออะไร รวมทั้งสะท้อนให้เห็นถึงผลที่เกิดขึ้นจริงว่าบรรลุเป้าหมายหรือไม่ มากน้อยเพียงใด ทำไม่จึงเป็นเช่นนั้น สาเหตุคืออะไร กล่าวคือมีปัจจัยใดที่เป็นอุปสรรค หรือตัวหนุนเสริมให้การทำงานโครงการสำเร็จหรือไม่สำเร็จ และที่สำคัญเกิดข้อค้นพบหรือความรู้ใหม่เกี่ยวกับประเด็นนั้นหรือไม่ อย่างไร เพื่อนำแนวทางการปฏิบัติที่ดีนี้ไปใช้ประโยชน์ และพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นต่อไป ดังประเด็นสาระสำคัญต่อไปนี้

กระบวนการเรียนรู้ และการจัดการความรู้ของชุมชน

1. เทคนิคการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชน

กระบวนการและวิธีการส่งเสริมการเรียนรู้นั้นจำเป็นต้องอาศัยเทคนิคและเครื่องมือที่เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทในชุมชน ดังเช่นที่ผู้เข้าร่วมถอดบทเรียนมองว่าจากประสบการณ์ในการปฏิบัติงานแบบลองผิดลองถูกนั้นทำให้ได้เรียนรู้ว่าสภาพแวดล้อมของแต่ละครอบครัวและชุมชนนั้นมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้พื้นที่การเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนมีความแตกต่างกัน ดังพบว่ากลุ่มเป้าหมาย 9 หมู่บ้านในพื้นที่บริการของโรงเรียนมิตรภาพที่ 190 มีความแตกต่างกันทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงความสัมพันธ์ภายในครอบครัว การอบรมเลี้ยงดูลูก หลักรวมในครอบครัว และการดูแลเอาใจใส่ระหว่างกันของสมาชิกในชุมชน ล้วนแต่มีส่วนเกี่ยวข้องต่อพฤติกรรมของเด็กนักเรียนเป็นอย่างมาก เช่น ปัญหาการลักขโมยพบว่าเด็กกลุ่มนี้มักมีฐานะยากจน หรืออาศัยอยู่กับตายายเพียงลำพัง ตลอดจนสังคมที่เต็มไปด้วยสิ่งชั่วอยู่มากมาย และขาดการดูแลอย่างใกล้ชิด การเลี้ยงดูแบบปล่อยปละละเลย เพราะต่างทำมาหากินไม่มีเวลาให้กัน รวมถึงปัญหาการหย่าร้าง ครอบครัวแตกแยกจากปัญหาการติดสุราเรื้อรัง การพนันหรือการนอกใจ ส่วนส่งผลทำให้เด็กอ่อนแอหรือขาดภูมิคุ้มกันทางจนนำไปสู่ปัญหารูปแบบต่าง ๆ

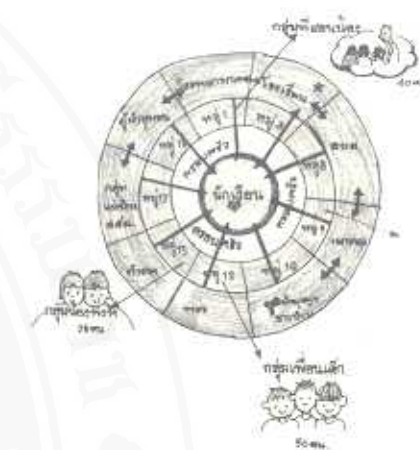
จากสภาพชุมชนข้างต้นจึงทำให้วิธีการปฏิบัติงานที่ได้วางแผนไว้้นั้นต้องมีการปรับเปลี่ยนวิธีการและเทคนิคการทำงานตามเงื่อนไขหรือสถานการณ์จริงในแต่ละชุมชน ทั้งเรื่องวิถีชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น ตลอดจนสภาพปัญหาของชุมชนหมู่บ้าน รวมทั้งทรัพยากรและศักยภาพที่มีอยู่ของสมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะการดำเนินโครงการนั้นจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมและความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนเป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญ มิเช่นนั้นแล้วโครงการก็ไม่อาจประสบความสำเร็จได้เลย

การส่งเสริมการเรียนรู้ให้กับชุมชนเพื่อการเสริมสร้างสุขแก่เด็กและชุมชนจึง

ต้องผ่านกระบวนการ วิธีการ เทคนิคการเรียนรู้และกลไกในการจัดการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ เพื่อกระตุ้นให้สมาชิกชุมชนเกิดความตื่นตัวและตระหนักถึงความสำคัญในการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมเสริมสร้างสุขภาพเด็กและชุมชน โดยเน้นส่งเสริมให้สมาชิกชุมชนเกิดความรู้สึก ร่วมกันในการเป็น "เจ้าของปัญหา" และมีความเป็นหนึ่งเดียวกันได้ โดยอาศัยประเด็นปัญหาความเดือดร้อนจากสถานการณ์วิกฤตที่เกิดขึ้นจริงกับเด็กในชุมชน ทำให้เกิดเป็นประเด็นปัญหาร่วมของชุมชน ประกอบกับการนำข้อมูลปัญหานี้เข้าถึงชุมชนหมู่บ้านได้อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะ การเปิดเวทีประชาคมเพื่อสะท้อนสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นให้ชุมชนได้รับทราบรวมทั้งการเข้าไปพูดคุยในหมู่บ้านโดยตรง และจัดเวทีเสวนาหรือการแลกเปลี่ยนพูดคุยระหว่างชุมชนหมู่บ้าน เช่น การนำตัวอย่างบทเรียนการพัฒนาของแต่ละหมู่บ้านทั้งด้านดีและไม่ดีมาเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างเพื่อเป็นแรงจูงใจและสร้างความตระหนักในการพัฒนาหมู่บ้านของตนเอง และสิ่งที่สำคัญคือสามารถกระตุ้นให้สมาชิกชุมชนเกิดกระแสตื่นตัวกับปัญหาในชุมชนมากขึ้น

การดำเนินงานของกลุ่มพันธมิตรเน้นยึดหลักการทำงานแก้ปัญหาอย่างมีส่วนร่วมทั้งในส่วนของโรงเรียน ครอบครัวและชุมชน โดยให้ความสำคัญกับความร่วมมือจากแกนนำและผู้ปกครองในชุมชนให้ร่วมกันเอาใจใส่ทั้งสุขภาพของตนเองและเพื่อนบ้านในชุมชน รวมถึงร่วมกันเฝ้าติดตามสังเกตพฤติกรรมเด็กที่มีปัญหาและการดูแลตามทุกข์สุขระหว่างสมาชิกชุมชน ซึ่งจากเดิมผู้ใหญ่บางคนในชุมชนอาจมองว่า "ไม่ใช่ธุระอะไรของตนเอง" แต่ปัจจุบันได้ให้ความห่วงใยลูกหลานในชุมชนท้องถิ่นตนเองมากขึ้น ดังผลปรากฏว่าทำให้พฤติกรรมของนักเรียนในภาพรวมดีขึ้น เช่น การเข้าแถวหน้าเสาธงและการเข้าห้องประชุมมีระเบียบวินัยชัดเจนขึ้น การรับผิดชอบงานช่วยกันมากขึ้น ปัญหาหลักขโมยและปัญหาหนีเรียนหรือขาดเรียนลดลง การมีมารยาทและสัมมาคารวะตลอดจนสามารถขยายผลไปถึงแหล่งมั่วสุมของกลุ่มวัยรุ่นในชุมชนลดลง ขณะเดียวกันก็เกิดการรวมตัวเป็นกลุ่มเชิงสร้างสรรค์ของเด็กและเยาวชนในชุมชน เช่น กลุ่มเพื่อนเด็กช่วย กลุ่มพี่สอนน้อง กลุ่มน้องฟังพี่ กลุ่มอาชีพ กลุ่มดนตรี กลุ่มเล่นกีฬา หรือกิจกรรมช่วยเหลือสังคม เป็นต้น

แผนกิจกรรมพิเศษ
ทางสร้างเสริมสุขภาพที่รวม

ดังนั้นผลการเรียนรู้จากประสบการณ์การปฏิบัติงานจริงของกลุ่มพันธมิตร ทั้งแบบลงมือลงถูก และการเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่นหรือการเรียนรู้จากผู้อื่น รวมทั้งร่วมกันสรุปบทเรียนการทำงานอยู่เสมอ ทำให้สามารถนำมาถอดบทเรียนเป็นความรู้เชิงกระบวนการและเทคนิคในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ ได้แก่ เทคนิคการทำงานแบบเป็นทีม เทคนิคการบริหารความสัมพันธ์ เทคนิคการจัดการกับความขัดแย้ง เทคนิคการทำงานกับคนและชุมชน เทคนิคการประสานงานและการติดต่อสื่อสาร และเทคนิคการแสวงหาเครือข่ายความร่วมมือ

โดยเฉพาะกล่าวโดยสรุปได้ว่าลักษณะการทำงานของกลุ่มพันธมิตรเป็นแบบทีมที่ไม่มีสายการบังคับบัญชาสามารถปรับบทบาทและการปฏิบัติงานให้เหมาะสมตามความถนัด ความสนใจและความพร้อมของทีมงาน จึงทำให้มีความคล่องตัวสูง ขณะเดียวกันก็ทำงานประสานความสัมพันธ์และความเข้าใจอันดีต่อกันได้ เพราะถือได้ว่าเป็นกลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวกันแบบธรรมชาติด้วยความสมัครใจ โดยไม่ได้มีการจัดตั้งขึ้นแบบเป็นทางการ แต่มีความสนิทคุ้นเคยตามระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและแบบเครือญาติซึ่งมีการช่วยเหลือกันอยู่ตลอดเวลา โดยมีรากฐานของความเข้าใจและความเชื่อถือไว้วางใจกัน อีกทั้งเกิดจากการสร้างวัฒนธรรมองค์กรและความสามารถของผู้บริหารทีมที่ได้กำหนดเป้าหมายการทำงานอย่างชัดเจนคือเน้นเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของชุมชนเป็นหลัก จึงทำให้สมาชิกรับรู้ทิศทางและเข้าใจวิธีการปฏิบัติงานให้บรรลุผลสำเร็จด้วยความเต็มใจและสามัคคี

ร่วมมือร่วมใจกัน หากแม้มีความขัดแย้งเกิดขึ้นแต่ก็ถือเป็นธรรมชาติของกลุ่มที่เกิดขึ้นได้โดยทั่วไปเป็นปกติธรรมดาซึ่งอาจไม่จำเป็นต้องก่อให้เกิดผลทางลบเสมอไป เพราะมองว่าการโต้แย้งทางความคิดอย่างสร้างสรรค์กลับมองว่าทำให้มีการแลกเปลี่ยนและกล้าเปิดมุมมองที่กว้างมากขึ้น ซึ่งจะช่วยให้สมาชิกมีส่วนร่วมการกล้าคิด กล้าทำ ริเริ่มสิ่งใหม่ให้เกิดประโยชน์กับส่วนรวมต่อไปได้ กลุ่มพันธมิตรจึงมักใช้วิธีการจัดการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งแบบประนีประนอม หรือใช้ทักษะในการติดต่อสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันและลดช่องว่างหรือช่วงระยะห่างไม่ให้น่าจนเกินไประหว่างสมาชิกในทีม ขณะเดียวกันก็มีการสะท้อนบทเรียนรู้เพื่อทบทวนและปรับปรุงแก้ไข การปฏิบัติงานตลอดเวลาเช่นเดียวกับเทคนิคการทำงานกับคนและชุมชน ต้องมีการสื่อสารและสร้างความเข้าใจอย่างชัดเจนและโปร่งใส พร้อมทั้งร่วมรับฟังความคิดเห็นกันโดยเปิดเผยตรงไปตรงมา เพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไข โดยช่วยแนะนำบนฐานของการให้เกียรติเคารพซึ่งกันและกันเพื่อให้การตัดสินใจของกลุ่มมีความสร้างสรรค์มากขึ้น ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ อุดม คำอาจศกุล (2524) ซึ่งได้เสนอถึงลักษณะของกลุ่มที่ดีว่ากลุ่มที่ดีต้องเกิดจากความเข้าใจที่ดีของสมาชิก ซึ่งมีความเชื่อมั่นและศรัทธาต่อกัน มีการให้เกียรติซึ่งกัน โดยการยอมรับในความคิดเห็นและความแตกต่าง ทั้งยังพร้อมที่จะให้อภัยและช่วยเหลือระหว่างกันด้วยความเต็มใจ

นอกจากนี้กลุ่มพันธมิตรยังมีเทคนิคในการแสวงหาเครือข่ายความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในสังคมได้คือ ครอบครัว โรงเรียน ชุมชน วัด องค์กรเอกชน และหน่วยงานรัฐ เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล รวมทั้งหน่วยงานภายนอก ให้เข้ามาช่วยแก้ปัญหาเด็กและเยาวชนเพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายความสุขร่วมกันของชุมชน ทำให้กิจกรรมต่างๆ ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี เช่น การจัดกิจกรรมเข้าค่ายอบรมปลูกจิตสำนึกคุณธรรมจริยธรรม และฝึกฝนระเบียบวินัยมารยาท ตลอดจนเรียนรู้

เรื่องเพศศึกษา รวมทั้งจัด "กิจกรรมรวมพลังชุมชนคนรักลูก" หรือ "การวิ่งธง" โดยให้ลูกวิ่งธงเข้าไปในหมู่บ้านเพื่อมอบให้ผู้ปกครองของตนเองซึ่งจะออกมาวิ่งธง ณ สถานที่ที่นัดหมายและจัดเสวนาแลกเปลี่ยน นอกจากเป็นการสร้างสัมพันธ์ให้ผูกพันใกล้ชิดกันมากขึ้นแล้ว วัตถุประสงค์หลักก็คือเพื่อรวมพลังผู้ปกครองในชุมชนที่ประกาศตนหรือยืนยันเจตนารมณ์ในการร่วมมือกันสร้างลูกให้เป็นคนดี รวมไปถึงช่วยเหลือดูแลเด็กและเยาวชนในชุมชนของตนเอง ซึ่งนอกจากผู้ปกครองจะพึงพอใจในกิจกรรมดังกล่าวแล้ว ยังเสนอแนะให้จัดกิจกรรมอบรมฝึกฝนด้านวินัยแก่บุตรหลานตนเองเพิ่มเติมต่อไปอีก ซึ่งจากเดิมกลุ่มพันธมิตรสะท้อนว่ามักไม่ค่อยให้ความร่วมมือจากผู้ปกครองในการอบรมบุตรหลานของตนเองมากนัก แต่หลังจากผลการดำเนินงานหลายอย่างที่ประสบความสำเร็จด้วยความตั้งใจจริงของคนทำงานทำให้ได้รับการยอมรับมากขึ้น อีกทั้งได้พัฒนารายายเป็นแม่ข่ายความร่วมมือในภาคประชาสังคม ทำให้สามารถทำประโยชน์เพื่อกิจกรรมสาธารณะในวงกว้างได้มากยิ่งขึ้น

2. ปัจจัย หรือเงื่อนไขที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนได้สำเร็จ

องค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ กลุ่มพันธมิตรไม่ได้เป็นเพียงแค่การรวมตัวกันในระดับบุคคลเท่านั้น แต่ยังได้ขยายความร่วมมือในระดับกลุ่ม สถาบัน องค์กรจนถึงระดับเครือข่ายอย่างเป็นระบบได้ เพราะเกิดจากที่คนทำงานเหล่านั้นต่างก็มี "เป้าหมายเดียวกัน" นั่นก็คือ "การเสริมสร้างความสุขให้กับเด็กและชุมชน" โดยต่างก็มุ่งมั่นตั้งใจจริงในการแก้ปัญหาเด็กในชุมชนที่กำลังเพิ่มความรุนแรงมากขึ้น หากสมาชิกในชุมชนทุกคนต่างคนต่างอยู่ ท้ายที่สุดปัญหาก็ย่อมลุกลามส่งผลกระทบต่อสมาชิกทุกคนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นผลจากการถอดบทเรียนกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน พบว่าเทคนิคการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ดีนั้นนอกจากผสมผสานเทคนิคการบริหารจัดการด้านต่างๆ แล้ว สิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งคือ การเรียนรู้ที่ผู้เรียนรู้ต่างมีส่วนร่วมและเรียนรู้ซึ่งกันและกันทั้งในระดับบุคคลและระดับกลุ่ม จึงนำมาสะท้อนบทเรียนที่เป็นแบบอย่างได้ รวมทั้งยังสร้างความรู้ใหม่จากการตกผลึกความคิด ความรู้เดิมหรือประสบการณ์เดิมที่มีอยู่มาผสมผสานกับสิ่งที่ได้เรียนรู้ใหม่จากการเรียนรู้ร่วมกันและการเรียนรู้จากผู้อื่น โดยเฉพาะผู้นำทางความคิดคนสำคัญของชุมชนและเป็นທີ່ปรึกษาให้แก่คณะทำงานกลุ่มพันธมิตร คือ นายแพทย์เอกชัย ปัญญาวัฒนกุล อดีตผู้อำนวยการโรงพยาบาล

กาบเชิง ที่เข้ามาช่วยวิจารณ์การดำเนินงานและแนะนำแนวทางแก้ปัญหา พร้อมทั้งจุดประกายแนวคิดในการทำงานร่วมกับชุมชนโดยให้ความสำคัญกับ "การพัฒนาคนและองค์ชุมชนให้เข้มแข็งและมีศักยภาพ" และ "คนทำงานต้องมีความสุขก่อนนะ จึงจะทำให้คนอื่นสุขได้."

ดังนั้นนอกจากเครื่องมือในการเสริมสร้างการเรียนรู้ผ่านตัวบุคคลและสถานการณ์ปัญหาในชุมชนดังกล่าวแล้ว ยังได้อาศัยเวทีประชาคมหรือเวทีเสวนาพบปะพูดคุยทั้งแบบทางการและไม่เป็นทางการเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอยู่เสมอ อีกทั้งคณะทำงานกลุ่มพันธมิตรเหล่านี้ต่างก็ได้ร่วมทำงานกับคนในชุมชนอยู่เป็นประจำจนเกิดความสนิทสนมเป็นอย่างดี อาทิ นายธานี นามม่วง นายสมหมาย สุพรรณภพ นางสุกัญญา คำหล้า และนางมณีรัตน์ พงษ์พัฒนานพร จากทีมหน่วยงานสาธารณสุข รวมทั้งคณะครูอาจารย์โรงเรียนกาบเชิงมิตรภาพที่ 190 ผู้อำนวยการ อภิวัฒน์ ประทานศรี นางโสภา สุพรรณภพ นางปริยาวัฒน์ พวงนาค ตลอดจนกำนันผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และคณะบุคคลที่ไม่สามารถกล่าวชื่อนามทั้งหมดจากภาคส่วนต่างๆ หลายฝ่ายที่มาช่วยกระตุ้นความคิด และเปิดกว้างให้เห็นมุมมองที่หลากหลาย ตลอดจนสามารถค้นหาและตั้งศักยภาพหรือทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนมาร่วมกันสร้างสรรค์ให้เกิดพลังในการทำงานมากขึ้น อีกทั้งยังได้รับความรู้ด้านวิชาการ กระบวนการและเทคนิคต่าง ๆ จากหน่วยงานภายนอกนำมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชน จนสามารถกลายเป็นนวัตกรรมการทำงานรูปแบบใหม่ขึ้นมาสำหรับคนในชุมชนกาบเชิง ด้วยเพราะคณะทำงานกลุ่มพันธมิตรนี้เกิดจากการรวมตัวกันของบุคคลที่มีใจประสานกันจึงทำให้เกิดการประสานงานความร่วมมือและนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายร่วมกันได้นั้นคือการเสริมสร้างสุขให้กับเด็กและชุมชน

ผลจากการถอดบทเรียนความรู้ที่ได้จากการทำงานดังกล่าว ทำให้ผู้ร่วมถอดบทเรียนได้ร่วมกันวิเคราะห์สาเหตุของความสำเร็งที่เกิดขึ้น รวมทั้งถอดประสบการณ์และความรู้ทั้งที่เป็นความรู้ฝังลึก (Tacit knowledge) ในระดับตัวบุคคลและระดับกลุ่มที่ได้จากการเรียนรู้ในการปฏิบัติงานเพื่อการนำความรู้ไปใช้เผยแพร่ต่อไป

ตั้งพิจารณาจากองค์ประกอบที่มีผลต่อระดับความสำเร็จของกิจกรรม ต่อไปนี้

1. จุดมุ่งหมายที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
2. ความเข้มแข็งในบทบาทของสมาชิก
3. การมีระบบบริหารจัดการเครือข่ายที่ดี
4. สามารถแสวงหาความร่วมมือจากภายนอก

5. มีกิจกรรมขับเคลื่อนอย่างสม่ำเสมอ

6. มีการติดตามและประเมินผลเพื่อสรุปบทเรียน

โดยเฉพาะการถอดบทเรียนการบริหารจัดการของโครงการตั้งแต่เริ่มต้นจนจบโครงการ พบว่ามีการกำหนดบทบาทหน้าที่ตามความรู้ความสามารถ ความถนัดหรือความสนใจอย่างเหมาะสม มีการวางกฎระเบียบอย่างมีส่วนร่วม และการปฏิบัติตามกติกาและการเคารพให้เกียรติซึ่งกันและกันเพื่อสร้างให้เกิดเป็นวัฒนธรรมองค์กร มีการบริหารจัดการกองทุนด้วยความโปร่งใสตรวจสอบได้ ตลอดจนการบริหารความสัมพันธ์ระหว่างคนทำงาน การประสานงาน และการประสานความร่วมมือรวมทั้งยึดหลักการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนและภาคีพันธมิตร และที่สำคัญคือการกำหนดเป้าหมายหรือวิสัยทัศน์ร่วมกันจึงทำให้เกิดพลังขับเคลื่อนเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

สรุปความสำเร็จในการปฏิบัติงานข้างต้นทั้งหมดเกิดจากปัจจัยความพร้อมทั้งด้านบุคลากร เป้าหมาย ภารกิจโครงการ กองทุนและมีกิจกรรมที่ต่อเนื่องผ่านกระบวนการกลุ่มและการมีส่วนร่วม ตลอดจนมีการติดตามประเมินผลการทำงานและประชุมคณะทำงานเพื่อวางแผนการดำเนินงานในแต่ละช่วงจนสิ้นสุดโครงการและที่สำคัญองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ของชุมชนเหล่านี้ยังสามารถนำไปพัฒนาต่อยอดให้กับชุมชนอื่นๆ ได้ ส่วนด้านการประเมินตนเองของผู้เข้าร่วมถอดบทเรียนพบว่ามีความพึงพอใจต่อผลการปฏิบัติงานที่ผ่านมา เพราะนอกจากสามารถนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนได้แล้ว ยังทำให้สมาชิกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมแก้ปัญหาในชุมชนท้องถิ่นหรือเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะเพื่อส่วนรวมมากขึ้น และการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ มิติความสัมพันธ์ระหว่างคนทำงานที่สร้างความผูกพันให้กลมเกลียวแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น รวมทั้งได้เครือข่ายพันธมิตรเพิ่มขึ้นบนฐานคิดการทำงานอย่างมีความสุขเพื่อเป้าหมายชุมชนเป็นสุข

แม้ว่าประเด็น ปัญหาหลักขโมย และปัญหาหนีเรียนหรือขาดเรียนจะลดลง รวมถึงพฤติกรรมของเด็กโดยรวมจะดีขึ้นก็ตาม แต่ก็ยังเป็นปัญหาที่ต้องร่วมกันหาแนวทางแก้ไขอย่างต่อเนื่อง เพราะทั้งนี้มองว่าเด็กจะมีพฤติกรรมที่ดีขึ้นได้นั้นก็ต้องอาศัยองค์ประกอบ 4 ด้าน ได้แก่ ครอบครัวของเด็ก โรงเรียน ชุมชน และกลุ่มเด็ก

โดยเฉพาะด้านครอบครัว เพราะที่ผ่านมาเด็กในชุมชนยังคงได้รับผลกระทบจากปัญหาที่พ่อแม่ต้องทำงานต่างจังหวัดหรือในเมือง ดังที่ ศาตราจารย์ ดร.ธรรมารัตน์ (2530) ได้กล่าวถึงการปล่อยละเลยเด็กในสังคมไทย ว่าพ่อแม่ที่ีต้องออกไปทำงานนอกบ้านจนไม่มีเวลาให้กับลูกของตนนั้น ไม่ได้รับการถ่ายทอดการเรียนรู้ทางสังคมในบางเรื่อง เช่น บทบาทตามเพศ แบบอย่างการเป็นพ่อแม่ เด็กจะถูกละเลยทางด้านอารมณ์และสังคม ซึ่งทำให้ขาดพื้นฐานที่มั่นคงทางด้านจิตใจและสังคม ซลาดอขายชอบพูดคำหยาบ พูดเกินจริง หรือแสดงออกมาเกินเหตุ

สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี (2537) กล่าวว่าการที่พ่อแม่ต่างมีภารกิจนอกบ้านเป็นส่วนใหญ่ ไม่สามารถแสดงบทบาทหน้าที่ในการเลี้ยงดูให้ความรัก ความอบอุ่นแก่ลูก ตลอดจนให้การอบรมปมนิสัยทางสังคมที่ถูกต้องแก่ลูกได้ ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ทางสังคมเกิดขึ้น เช่น ปัญหาด้านสุขภาพกาย สุขภาพจิต ปัญหายาเสพติดและเป็นผลให้เด็กมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนไปจากสังคม

นอกจากนี้จากผลการวิจัยหลายชิ้นพบว่าระบบครอบครัวของสังคมไทยนั้นมีผลสำคัญต่อพัฒนาการเรียนรู้ของเด็กทั้งด้านความคิด การปลูกฝังความเชื่อ ค่านิยมต่างๆ รวมถึงพฤติกรรมการแสดงออก ตัวอย่างเช่นงานวิจัยของ สมคิด อิศระวัฒน์ (2538) กล่าวว่ากลุ่มตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จในชีวิตนั้นเป็นผลจากการเลี้ยงดูของบิดามารดาซึ่งให้ทำงานมาโดยตลอด จึงทำให้มี "ลักษณะของครัวเรือนรู้ด้วยตนเองและมีความรับผิดชอบ" พ่อแม่จึงสามารถ "สร้างสิ่งแวดล้อม" ที่มีผลต่อการพัฒนาของบุตร นอกจากนี้ใช้ "วิธีการสอนลูก" ด้วยเหตุผล จะอธิบายให้ลูกเข้าใจก่อนการลงโทษ ทำให้เกิด "การฟังและการยอมรับ" และหลีกเลี่ยง "การใช้อารมณ์แก้ปัญหา" แต่ทำเป็น "ตัวอย่างหรือเป็นแบบอย่างที่ดี" ให้แก่บุตร เช่น ความซื่อสัตย์ ความอดทน มีความเพียร ความซื่อสัตย์ ความประหยัด

ดังนั้นการที่พ่อแม่มีคุณลักษณะหรือมีบุคลิกภาพอย่างไรก็จะมีผลต่อการพัฒนาคุณลักษณะของบุตรไปด้วย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือหากพ่อแม่ต้องการให้ลูกมีคุณลักษณะอย่างไรตนเองก็ต้องสร้างสิ่งแวดล้อมที่ต้องการนั้นให้เกิดขึ้น หรือต้องการให้ลูกเป็นอย่างไรก็ต้องทำตัวอย่างที่ดีให้กับลูกก่อน เพราะบุตรจะเลียนแบบ

บุคลิกของผู้เป็นบิดามารดาตั้งแต่วัยเด็ก จึงพบได้ว่าพ่อแม่เป็นบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาบุตร

ด้านของโรงเรียนและชุมชน เป็นส่วนเริ่มต้นของการแก้ปัญหา ซึ่งจากเดิมพบว่าส่วนใหญ่มีครูผู้หญิงจำนวนมากว่า 30 คน ในขณะที่ครูผู้ชายมีประมาณ 3-4 คน ซึ่งอาจทำให้นักเรียนไม่เกรงกลัวและกล้าที่จะมีกฎระเบียบ อีกทั้งจำนวนครูให้มามากพอที่จะดูแลนักเรียนได้ทั่วถึง และไม่มีกิจกรรมที่น่าสนใจให้เด็กใช้เวลาว่างก่อให้เกิดประโยชน์ ตลอดจนครูส่วนใหญ่มีบ้านพักอยู่ในตัวจังหวัดสุรินทร์จึงทำงานแบบมาเช้าเย็นกลับ ครูอยู่กับแม่อยู่เย็นเป็นทุกข์ มีครูที่พักอาศัยอยู่ในชุมชนไม่ถึงร้อยละ 40 ของครูทั้งหมด ครูจึงหาเวลาที่จะเข้าชุมชนหรือติดตามนักเรียนไม่ค่อยได้ ปัญหาจึงมากขึ้นๆ และจากเดิมพบว่าผู้นำชุมชนยังมีส่วนร่วมในการพัฒนาโรงเรียนน้อย ดังนั้นโรงเรียนจึงควรมีส่วนอย่างสำคัญในการประสานความร่วมมือกับชุมชนเพื่อแก้ปัญหาร่วมกันขยายผลต่อไป

ในส่วนของ **กลุ่มเด็ก** พบว่ามีการรวมตัวกันทำให้มีการดูแลและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และมีส่วนอย่างสำคัญต่อการช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาระหว่างเด็กด้วยกันเอง เช่น การรวมกลุ่มทำกิจกรรมที่ตนเองสนใจ ทำให้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์และสร้างความภูมิใจให้แก่เด็ก หรือการได้เพื่อนหรือไปเที่ยวทัศนศึกษา ร่วมกันในความดูแลของผู้ใหญ่ที่ให้ความสนใจเข้ามาดูแล ทำให้เด็กมีกำลังใจมากขึ้น นอกจากนี้พบว่ามีกรเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม ชุมชน และขยายความสนใจจากเรื่องเฉพาะกลุ่มไปสู่กิจกรรมส่วนรวมหรือสาธารณะประโยชน์ รวมทั้งกิจกรรมฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น

ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นกับสมาชิก "กลุ่มพันธมิตร" บางส่วนยังไม่มีทักษะการทำงานกับชุมชน แต่ต่อมาอาศัยการเรียนรู้ฝึกฝนตนเอง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาตนเองได้ เช่น การทำงานจะมีการฝึกพูด ฝึกการตั้งคำถาม หลายคนขยับจากการนั่งฟัง นั่งบันทึกมาเป็นวิทยากรในเวทีชาวบ้าน หลายคนจากช่วยเก็บอุปกรณ์มาเป็นผู้ที่สรุปการเสวนาพูดคุยในแต่ละครั้งได้ นอกจากนี้ได้มีการสร้างคนในกลุ่มพันธมิตรขึ้นมาทำงานทดแทนและต่อเนื่อง ดังเช่นกรณีของนางดวงใจ เพาะคำ แกนนนำเยาวชนในชุมชนซึ่งเป็นตัวอย่างสำคัญในการปรับเปลี่ยนความคิดจากคนทำงานในชุมชนเมืองให้หันกลับมารักท้องถิ่นและต้องการร่วมพัฒนาชุมชนบ้านเกิดของตนเชิงอย่างจริงจัง

นอกจากนี้ ข้อจำกัดเรื่องการแข่งขันในการทำงานของสมาชิกกลุ่มพันธมิตร

ส่วนใหญ่ซึ่งเป็นผู้นำทางสังคมและเป็นแกนหลักสำคัญทางความคิดและกำลังในชุมชน ดังนั้นเมื่อมีการกิจหรืองานในหมู่บ้านมาก หลายคนจึงพยายามที่จะปรับงานและ เชื่อมโยงให้เป็นเรื่องเดียวกัน หรือการบูรณาการงานในเชิงกิจกรรมเพื่อประโยชน์ ส่วนรวมได้ ดังนั้นอาจมีการเพิ่มขึ้นหรือลดลงของคนทำงานกลุ่มพันธมิตร เพราะ บางคนต้องมีการะหน้าที่ต้องทำมาหากินกันที่ต่างจังหวัด แต่ก็จะมีสมาชิกพันธมิตร ใหม่เกิดขึ้นมาเรื่อยๆ จนเป็นกลุ่มที่ยั่งยืนและเหนียวแน่นด้วยความสัมพันธ์ที่ดีในการ ทำงาน และด้วยความเป็นนิสัยของคนที่ยังจะทำงาน จึงทำให้มีกิจกรรมกลุ่มกัน จนถึงปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนในการเสริมสร้างสุข แก่เด็กและชุมชน เป็นกระบวนการที่มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาคุณภาพของชุมชน โดย ผ่านการเรียนรู้ การปฏิบัติ การทบทวนและประเมินตนเองอยู่ตลอดเวลาจนสามารถ ถอดเป็นบทเรียนนำไปวางแผนพัฒนางาน คนและชุมชน หรือ การจัดการตนเองของ ชุมชนในเชิงบูรณาการทั้งพื้นที่ได้ ซึ่งจะทำให้ชุมชนเกิดหลังขับเคลื่อนการพัฒนาส่งผล กระทบเชิงนโยบายต่อภาครัฐได้ ข้อเสนอแนะเบื้องต้นในงานวิจัยครั้งนี้ คือ

1. ควรส่งเสริมการเรียนรู้เชิงประเมิน (reflexive learning) ที่สะท้อน ประสบการณ์และบทเรียนของกันและกัน อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีคิด วิถี ปฏิบัติ หรือปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในทางที่ดีขึ้น และในส่วนที่ต้องปรับปรุง ควรมีการ วิจัยเพื่อพัฒนาต่อไป

2. สนับสนุนและเสริมสร้างให้มีกลไกหรือเครือข่ายการเรียนรู้ในการทำ กิจกรรมเพื่อสังคมแบบบูรณาการของชุมชนพื้นที่ในระดับต่างๆ ตั้งแต่ชุมชนหมู่บ้าน จนถึงระดับจังหวัด โดยจัดให้มีหน่วยดำเนินงานที่มีบทบาทชัดเจน และเน้นความ สัมพันธ์แบบแนวราบร่วมกับภาคประชาชนและภาคประชาสังคม

3. ควรสร้างความเข้าใจในเรื่อง "เป้าหมายชุมชนเป็นสุข" ในพื้นที่ต่างๆ เพื่อให้ ทุกภาคส่วนมีเป้าหมายร่วมกัน และนำไปปฏิบัติให้บังเกิดผลจริงอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งในระดับนโยบาย บริหารจัดการ และระดับปฏิบัติการของชุมชนเอง

4. การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน จะไม่ สามารถประสบผลสำเร็จและนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงอย่างยั่งยืน หากไม่มีระบบ โครงสร้างการทำงานและกระบวนการมารองรับ รวมทั้งทรัพยากรมาสนับสนุนให้ ปฏิบัติงานตามแผน ดังนั้นเพื่อสร้างสรรคพลังปัญญาให้กับผู้ที่มีหน้าที่และบทบาท ในการจัดการเรียนรู้เพื่อช่วยเพิ่มความสุข ลดความทุกข์ให้กับชุมชนได้ขับเคลื่อนงาน ต่อไปข้างหน้าและขยายสู่สังคมในวงกว้างได้มากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- สุภวีย์ พลายน้อย. (2546). การถอดบทเรียน : การประยุกต์ AARในการติดตามประเมินผล ภายใน โครงการวิจัยและพัฒนาชีวิตสาธารณะ-ท้องถิ่นนำอยู่. (อัครสำเนา). ปาฐกถา วลัยเสถียร. (2549). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยกระบวนการ เรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.).
- สมพันธ์ เดชะอริก และคณะ.(2548).รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการเสริมสร้างการ เรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.ภาคอีสาน). กรุงเทพฯ : สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.).

ข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์

- รัตนา ดวงแก้ว. คู่มือการถอดบทเรียนโครงการพัฒนาชุมชน(Online).
http://www.cdd.go.th/kmcd/show_pdf.php?id=013904&order=3
- วิจารณ์ พานิช. โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.ภาคอีสาน)(2549)
ที่มา : <http://www.getoknow.org/archive/2006/02/27/09/06/42/e16964>